

הבדלי המשמעות בין אחד-עשר ביטויי-מחול בתנ"ך

מאת
מאיר י. גרובר

חגג – 'ריקוד במעגל'

ב־13 מתוך 16 הפעמים בהם מופיע הפועל חגג במקרא, פירושו פשוט לקיים חגיגה. בתהילים (27;107) מופיע חגג בסמיכות ל"נע", ושני הפעלים אמורים לתאר את התנהגותו של שיכור. בהתבסס על ההנחה ש"חג" המופיע בתה-לים (27;107) קרוב אטימולוגית אל "חג" באיוב (10;26) במשמעות לצור מעגל, הניחו, שפירושו בתהילים לנוע במעגל כשיכור. על כן התקבל על הדעת שבשמואל א', (16;30) ותהילים (5;42) – המקומות היחידים בהם חגג אין פירושו לערוך חגיגה – מצביע על "ריקוד במעגל". אם כך, יש להבין את הפסוק בשמואל (16;30), מקום שם סמוך הביטוי "חגג" ל"אכל", "שתה" ו"נטש", שהיו חוגגים את השלל עלידי מחול במעגל.

ובתהילים (5;42) פירוש המלים "בקול רינה ותודה המון חוגג" תיאור המון הרוקד במעגל לקול שיר הודיה. אין אפשרות להוכיח שבשמואל (16;30) או בתהילים (5;42) הפועל חגג אין פירושו פשוט ערך חגיגה, כפי הדבר בכל המובאות פרט לתהילים (27;107), מקום שם הפועל חגג מצוי בהקשר עם תנועה. אף-על-פי-כן ההסבר המתקבל ביותר על הדעת הוא, שהביטוי חגג, שמשמעותו הבסיסית לנוע במעגל שימש לציון מחול מעגלי לכבוד נצחון, כפי שמופיע בספר שמואל, ולריקוד במעגל כהבעת הודיה, כפי שהדבר מופיע בתהילים.

ההתפתחות הסימנטית מחגג במוכן "לנוע במעגל", אל חגג "לריקוד במעגל בעת חגיגה" מקבילה להתפתחות הסימנטית של בכה, במוכן הורדת דמעות לבכה במוכן התאבל. על כן מתקבל על הדעת ש"חג" במוכן מועד וחגיגה בא מהביטוי חגג במוכן לרקוד במעגל. אין זאת אומרת שפסח, שברעות וסוכות, הקראים במקרא חגים, כללו מחולות קודש או מחולות חול, אם כי דבר זה יתכן.

אבל במקום אחד, תהילים (27;118) מופיע "חג" במוכן ברור של מחול מעגלי או תהלוכה סביב המזבח: "ויאר לנו אסררהג בעבתים עד קרנות המזבח". (5) פירוש זה לפסוק, המתייחס לתהלוכת סוכות עם לולב ואתרוג נתמך על הביטוי האכדי המקביל ל"אסרו" העברי, שפירושו לאסוף, לעקוד יחד, ה"ESERU", שפירושו כנראה סגור, הקף, על-יכן "אסרו חג" העברי משמעו עשיית תהלוכה, יצירת מעגל.

במאמרה באנציקלופדיה יודאיקה בנושא המחול כותבת דבורה לפסון: "התנ"ך כולל 11 שורשים עבריים המשמשים לתיאור פעילות ריקודית ולהדגשת הבדלים בין תנועות מחול שונות." והיא מוסיפה ואומרת: "דבר זה מצביע על-כך, שהכוריאוגרפיה של היהודים /בתקופת התנ"ך/ היתה בשלב מפותח." (1)

במאמרה הקלאסי "מחוות סימליים בחוזים אכדיים" מציינת אן דראפקורן קילמר, כי נודעת חשיבות לעיקוב אחרי "ביטויים מילוליים... [בהתפתחותם] מאקט סימלי בהקשרם המקורי, עד היותם לביטוי מילולי, ולכדוק האם האקט אכן ברצע או לא בסיטואציה המאוחרת." (2)

במחקרי הכולל בתחום היציבות, המחוות והבעות-הפנים המופיעות במקורות אכדיים, אוגריתיים, ובעברית וארמית המקראית, "היבטים של התבטאות בלתי-מילולית במזרח הקרוב הקדום" (3) הראיתי, שאכן ניתן לבסס קריטריונים שעל-פיהם אפשר לקבוע, מתי פעלים או ביטויים המתארים יציבות, מחוות או הבעות-פנים שימשו כאידיומים, ומתי היו תיאורים של פעילות ממש לשם הבעת רגשות או התייחסות כגון שבה, תחינה, כעס, צער, אושר וכו'. הוכחת, שהקרי-טריון החשוב ביותר בקביעת השימוש הממשי בביטוי כלשונו הוא סמיכותו לביטויים אחרים המביעים פעילות גופנית, ואילו שימושו הסמלי, האידיומאטי מוכח מקירבתו לביטויים מופשטים אחרים.

בהרצאתי זו אבחן את 11 הביטויים הכלולים במאמרה של דבורה לפסון באנציקלופדיה יודאיקה. מחקרים קודמים, שהחשוב בהם הוא "המחול המקודש" של ו. או. אוסטרלי (4), שמכו כמעט בלעדית על חקר האטימולוגיה של הביטויים, כדי לקבוע את משמעותם. בהרצאתי הנוכחית יש בדעתי להציג את תוצאות מחקרי המבוסס על חקר 11 הפעלים בהתאם לקריטריון שהוסבר קודם; על השוואה סמנטית בין הביטויים העבריים לאלה בשפות קרובות; מסורות שנשמרו בספרות הרבנית ובהשוואה לטרמינולוגיה בתרבויות אחרות, שבהן נחקרו תופעות המחול בשיטתיות. 11 הפעלים בהם נעסוק הם: סבב, חגג, רקד, קפץ, דלג, כרכר, פוז, פסח, צלע, חיל/חלל, שחק.

סבב - "הקף, לסוב"

נוכחנו, שהמקרא מציין הקפה עלידי הפועל "חגג", שם העצם "חג" או הפועל "סבב". על כן יתכן ש"סבב", במשמעות השתתף במחול מעגלי או בתהלוכה מתייחס להקפת המת בקהלת (25:12): "כי הלך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הספדים".

רקד

קורט זאכס בספרו ב"תולדות המחול בעולם", מבדיל בין "מחולות-דילוגים, בהם מקפצים על רגל אחת ומחולות-קפיצה ממש, בהם עוזבות שתי רגלי הרקדן את הקרקע באותה עת. דומני שרק השפה העברית מבדילה בין שני אלה." (10)

זאכס מתייחס למה שנאמר בתלמוד הירושלמי (ביצה 1:5) על דבר "קיופין", שפירושו ששתי הרגליים נמצאות יחד באויר, לעומת "ריקוד", בו אחת באויר, שעה שהשניה נוגעת בקרקע. זאכס מגיע למסקנה שהמחול אותו רקד המלך דוד לפני ארון הברית (דברי הימים א', 29:15), "המלך דוד מרקד", היה מחול-דילוגים ובו קפיצות מרגל לרגל. יש תימוכין לסברתו של זאכס במה שהמקרא מאפיין כריקוד, בתארו פעילות של אילים (תהילים 6:114), עגלים (תהילים 6:29) ותישים (ישעיהו 21:13). הביטויים "ירקדם כמו עגל" (תהילים 6:29), "ההרים רקדו כאילים, גבעות כבני-צאן" (תהילים 6:4, 114), מצביעים על-כך, שבישראל הקדומה נהגו לכנות בשם ריקוד חיקויים לדילוגים של צאן ובקר. (11) באכדיית, נוסף למקבילה "רקד" העברי, "RAQADU", קיים גם הפועל "DAKAKU", המשמש גם לתיאור דילוגי עגלים, כבשים, חמורים ושועלים וכן למחולותיהן של עלמות צעירות. יתירה מזו, ממש כמו ביואל (5:2) ונחמיה (5:3) משמש רקד, DAKAKU האכדי גם לתיאור כינוס הצאן והתקבצות גייסות חיילים.

נוכחנו שהמלה "סבב" עשויה להצביע על מחול מעגלי, או תהלוכת-מחול המכונה במקומות אחרים "חג". דבר זה מאפשר לנו להעריך נכונה את המקרה היחיד, בו מדבר המקרא על מחול בהקשר של לווייה ואבלות. בספרו "מחול הקודש" כותב ו. או. אוסטרלי: "יש לציין שבשום מקום בברית הישנה לא מוזכר המחול כחלק מטקס הלווייה או האבל. אף-על-פי-כן יש סיבות משכנעות להאמין שהיה קיים מנהג כזה בין הישראלים. (8) והוא מוסיף ואומר: "הסיבה החשובה ביותר להאמין שאכן היה מנהג כזה בישראל העתיקה הוא נפוצותו בימינו אלה." (9) כוונתו לשבע ההקפות סביב מיטת המת הנהוגות בעדות הספרדים. מתקבל על הדעת שהמלה "לווייה", שמקורה בשורש השמי הנפוץ "לוי", להקיף, מתייחסת להקפת מיטת המת.

יש לשים לב במיוחד לארבעת המקומות בהם "סבב" מתייחס למחול (ירמיה 22:31, תהילים 5,3;114 וקהלת 5:12), דווקא משום שהתעלמו עדינה ממוראות אלה במחקרים על-אדות המחול במקרא, בפירושים ובתרגומים שונים.

הפסוק הברור ביותר בו "סבב" מצביע על מחול הוא תהילים (6:26): "ארץ בנקיון כפי ואסובכה את מזבחך יהוה". כאן מתאר סבב את הטקס המתואר בשמואל א', (16:30) בעזרת המלה "חגג".

אגב, כפות הידיים הרחוצות מזכירות את הרעיון המובע בישעיה (5:1), שהאל לא ישעה לתפילת אלה שידיהם מזוהמות בחטאים ואשמה, המזכיר לנו שבישראל נהגו המבקשים מחילה לשאת ידיהם פשוטות לפנים, מחווה שדנתי בו בהרחבה בחיבורי "היבטים של התבטאות בלתי-מילולית במזרח הקרוב הקדום".

תיאור התהלוכה סביב יריחו ביהושע פרק 6, בו מופיע "סבב" שש פעמים, ידוע היטב. שעה שהתהלוכה הנוכרת בתהילים (6:26) היא מעשה פולחני, ביהושע פרק ו' תפקידה של התהלוכה הוא סימלי, והיא מציינת את זכות הבעלות על יריחו. (6) יתכן שהביטוי "סבב" גם סבבונ" בתהילים 11:118 א' מתייחס להקפה כמעשה סימלי של כיבוש או נצחון.

בתהילים 4,3;114 מצויים ביטויים נוספים של "סבב" במובן פולחני. כאן נאמר שבצאת ישראל ממצרים "הים ראה וינס הירדן יסב לאחור. ההרים רקדו כאילים גבעות כבני-צאן." פסוקים אלה מאגדים שלושה דימויים. המאבק הקמאי בין האל והנהר/הים המתקומם (ישעיה 10:51, תהילים 6:66, 13:74, 11:10;89, 104:8, איוב 12:26 וכו'); חציית ים-סוף (שמות 21:14 וכו') והירדן (יהושע 3:13-17), והשימוש במחול כהודיה ועבודת האל. ממש כשם שההרים רקדו כמו בן-ראמים (תהילים 6:29) כך נאמר על הים ועל הירדן שסבו במחול המעגלי. בדומה לכך בתהילים 7:114 נאמר: "מלפני אדון חולי ארץ", מצווה הארץ (ארץ-ישראל) לצאת במחול הודייה לאל.

בירמיהו (22:31) "סבב" אינו מתייחס לא להודייה ופולחן או לטקס כיבוש ונצחון, אלא לתהלוכה סביב החתן והכלה. אליבא דחוקרי הפולקלור, מקורו של מנהג זה הוא "למנוע מרוחות רעות והשפעות מזיקות מלחזור" אל המעגל בו נתונים החתן והכלה. (7) פרשני המקרא תהו זה מכבר, מדוע מציין הנביא ירמיהו כחידוש שהכלה סובבת סביב חתנה (21:31): "כי ברא יהוה חדשה בארץ נקבה תסובב גבר." בארץ שידעה הרס וכיבוש עצם קיומה של חתונה היה בגדר חידוש (ירמיהו 11:33). הנביא מתאר את טקס החתונה בעזרת הביטוי "נקבה תסובב גבר".

משום שהריקוד הוא תופעה שכיחה בטקסי-אבל, אין זה מפליא שהשורש הסורי רקד יש לו גם משמעות של מחול וגם של אבל. אולם במקרא רקד קיים במובן מחול של שמחה, ואולי כמחול הנזכר באיכה (15:5) ובתהילים (12:30) זהו ביטוי לחדווה שמקורו בריקוד. כך אומר קהלת (4:3) "עת בכות ועת לשחוק, עת ספור ועת רקוד".

ואיוב (12:11;21), הבא לתאר את אושרם ועושרם של הרשעים, מציין את הריקוד גם כחיקוי לדילוגי הכבשים והעזים וגם כביטוי לשמחה. "ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון, ישאו בתוף וכינור ושמחו לקול עוגב".

רקד ודלג

כפי שמוכיח הכתוב בתלמוד הירושלמי, שימשו רקוד וקפוץ בימי האמוראים לציון צורות מחול נפרדות ומוגדרות. המובאה מן התלמוד הירושלמי מועילה לענייננו, על אף שקפוץ במקרא מובא רק פעם אחת ולא בהקשר של מחול. בשיר השירים אומרת השולמית לאהובה (8:2): "קול דודי הנה זה בא, מקפץ על ההרים, מדלג על הגבעות".

העובדה ששני הפעלים רקוד וקפוץ הם סינונימים בשיר השירים ואילו בתלמוד דלג הוראתו צורה מוגדרת של מחול, מאפשרת לנו להבין לאשורו את ביטוי היחיד במקרא המתייחס למחול-הדילוגים בישעיהו (6:35) "אז ידלג כאיל פיסח".

כרכר

פעמיים נזכר הפועל כרכר בתיאור המלך דוד הרוקד לפני ארון הברית המובא לירושלים (שמואל ב', 16:14;6). פירוש המלה כרכר כמחול סיבובים, בו המחולל סובב סביב צירו מבוסס על-כך, שכרכר הוא צורת הפלפל של הפועל כרר, שמובנו סיבוב. (12) נוסף לכך טוען יוליאן מורגנשטרן, שכרר הינו צורה משנית של כור, שפירושו מעוגל, כעור. מכאן המלה כרר(13), כאכארו באכדית, ככר עגולה של לחם, משקולת עגולה, או מקום גיאוגרפי בעל צורה מעגלית. א. ג. הירש במאמרו "מונחי מחול תנ"כיים" טוען ש"כרכר פירושו כנראה סיבוב על העקב במקום אחד, כמחול בדרווישים". (15) מתקבל על הדעת (מבחינת האטימולוגיה) ובשל עתיקותו המופלגת של המקור מה שנאמר במדבר רבא (20:4) שכרכר אינו אלא "פירואט".

למרות הטיעונים המתקבלים על הדעת של אבישור(16), פירוש המלה כרכר כריקוד בכלל ופירואט בפרט, נתמך על-ידי מובאות רבות מהעברית הרבנית והארמית, המורות על מחול או דיבור עקיף. (17) ואף-על-פי-כן, קיימות עדויות בספרות הרבנית והאוגריתית שכרכר מורה על תנועת יד דווקא, ולא מתייחס לתנועות רגליים. דבר זה מתקבל על הדעת שעה שמשוים זאת עם הגדרותיו של קורט זאכס למחולות-בישיבה, בהם כל התנועה המשמעותית נעשית מן המותנית ומעלה(18) וה"הASTA", תנועת היד האחת וה"הSAMUYUTA", ג'סטה בשתי ידיים, של המחול ההודי. (19)

לראשונה מוזכר דוד המלך כשהוא מכרכר לפני ארון הברית, משמע "סובב בפירואטים" בשמואל ב' (14:6) "ודוד מכרכר בכל עוז לפני יהוה". הזכרת השם מעידה, שהמחול היה חלק מן הפולחן. שנית מוזכר הדבר בשמואל ב' (16:6), מקום שם כתוב: "ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את דוד מפזז ומכרכר לפני יהוה ותבז לו בלבה." החלפת המלה כרכר בשחק בתיאור המקביל בדברי הימים א' (8:13; 29:15) מחזקת את הטיעון שכרכר פירושו היה להסתובב במהירות, במעין פירואט.

אולם במדבר רבא (20:4) נשאלת השאלה: מהו מכרכר? וכתשובה נאמר שהכוונה למחיאת כפיים זו בזו, תוך אמירת "כירי רם". כירי הוא משחק מלים על כרכר בהתייחס ליוונית, בה המלה אדוני היא "KYRIOS" והסיומת רם רומזת שוב לשם. זה מדגיש את עובדה שבשמואל ב' (14:6) הכרכור הוא בפירוש חלק מעבודת השם. גם הטקסט האוריתי הבא תומך בסברה שכרכר עשוי לתאר מחווה של היד דווקא: "כאשר ראה אותה (את אשרה) אל, פער את לסתותיו וצחק. הוא שם רגלו על ההדום ויכרכר אצבעותיו." (20) אשר למשמעות הנחת הרגל על הדום, עיין בחיבורי "היבטים של התבטאות בלתי-מילולית במזרח הקרוב הקדום".

פזז

הפועל פזז בהקשר למחול מופיע רק בפסוק משמואל ב' (16:6) המוחלף בדברי הימים א' (29:15) במלה הנפוצה ריקוד.

אם נקבל שכרכר פירושו סיבוב בפירואט וריקוד דלג, הרי הביטוי מפזז ומכרכר מתאר דילוג על רגל אחת שבאוויר שעה שהשניה היא הציר סביבו מברצעת הפירואט.

פסח

לעיתים קרובות הובעה הדיעה שחג הפסח שמו בא לו ממחול-צליעה קדום, מחול שבוצע, אליבא לדיעה זו, בפולחן קמאי הקשור בפסח. למעשה אין כל בסיס להשערה זו פרט להנחה הבלתי מוכחת, ששם העצם פסח בא מן הפועל פסח, צלוע. אולם בכל זאת המקרא מזכיר לפחות פעם אחת פסוח במובן מחול-צליעה. במלכים א' (26:18) מתואר ויכוח ציבורי ונסיון להוכיח מיהו האל האמיתי, הבעל או ה': ויקרא בשם הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המזבח אשר עשה. מחול-צליעה זה של נביאי הבעל, הישוו לא אחת לאופן המיוחד בו מקיפים העולים לרגל לעיר למכה את הכעבה הקדושה "בהליכת-צליעה, במושכם רגל אחת אחר השניה".

קיימת מחלוקת בנוגע לשאלה, האם גם מה שמוזכר במלכים א' (21:18), "ויאמר עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" מתייחס למחול-הצליעה. ארנולד ארליך סבור, שסעיפים במובן השקפות ודיעות שאול מסיפים, מפתנים (של מקדשים) ומפרש את מה שנאמר על-ידי אליהו כפניה אל אלה שהיו עובדים לבעל ולה' כאחד במחול-הצליעה. לדעתו, אומר

הקשר בין זימרה ומחול ותומך בתיאוריה שפיתח ג'ק ששון, שטוען, כי למחול שורשים אטימולוגיים והוא מקביל סימנטית ל"MEULUTU" האכדית, שמצדו מקביל ל"HYPORCHEMA", מחזה מולטימדיה הכולל נגינה בכלים, מחול, שירה מקהלתית ופנטומימה. (27)

כפי הנראה המושג מחול-המחניים קשור באסויאציות הצבאיות של מחול, כפי שהדבר מופיע בשופטים (34:11), בשמות (20:15) וכן בשמואל א' (5:29, 7:6; 18). מחול-המחניים מופיע בשיר השירים (1:7): "שובי שובי השולמית ונחזה בך. מה תחזו בשולמית כמחולת המחניים."

וכשם שמחול משמש לציון שמחה באיכה פרק 5, ובתהילים פרק 30, כך הוא מורה על סוג תוף בתהילים פרקים 149 ו-150, מקום שם מופיע "מחול" ברשימת כלי-נגינה. משמעות זו של מחול הודגשה על-ידי חכמי ימי-הביניים כאבן-עזרא ובאמנו על-ידי תורסיני. י. ס. ליכט טוען, שהתוף שסיפק את המקצבים למחול, כונה אף הוא עצמו מחול. (28) תימוכין לכך נמצא בספרות הרבנית בה התיבה אירוס (מלשון אירוסין) מורה על מצלתיים או גונג המושמע בשעת חתונה.

אם עשוי מחול לבוא גם בהוראת אירוע של מולטימדיה, או שמחה או תוף, אין אנו צריכים להיות מופתעים שבשיר השירים (1:7) הוראתו צעד ריקוד מסויים ולאוו דווקא אירוע כולל. אומר על-כך זאכס המתייחס למובאה משיר השירים: "בקוראנו את שיר השירים אנו משוכנעים שכוונת הכתוב פניה לארבע רוחות השמיים." (29) ואכן, הקריאה "שובי, שובי ונחזה בך" מצביעה על מחול סיבובי, בו פונה המחוללת לכל הכיוונים כדי להפגין את יופיה. מחזק פירוש זה הפועל חול, שפירושו לסוב. וכבר העיר מורגשטרן והסכימו עימו חוקרים אחרים (30) שהשורש חלל קרוב לחול, כשם שכרר מתייחס לכור. (31) מחול-סיבובים בו מראה הנערה את חמודותיה מופיע בשיר השירים (10:2; 7) מקום שם משבח אחד העלמים את יופיה, החל ברגליה ועלה וטפס ועלה עד לראשה. המלה מחול מתארת ריקוד כזה גם בשופטים (21:21) ובמשנה (תענית 8:4). וכזה הוא גם פירוש הביטוי מחול הכרם כמוגדר במשנה (כלאים 2:1; 4). אין בנמצא תימוכין להצעתו המתוחכמת של מורגשטרן, הטוען שביטוי זה משמעו שטח פנוי שנהוג היה להותיר סביב כל כרם לצורך המחול, כפי שנרמז בתענית (8:4) (32).

שחק

עניין מיוחד יש בצורת הפיעל של הפועל שחק. בשמואל ב' (21:6) מבטיח דוד המלך למיכל בת שאול שאין בדעתו להוסיף לעשות מה שמתואר בשמואל ב' (14:6). דוד אומר "ושחקתי", שעה שבפרק 6 פסוק 14 נאמר "מכרכר בכל עוז". בדברי הימים א' (29:15) מתורגם מה שנאמר בשמואל ב' (16:6), "דוד מפוז ומכרכר", ל"דוד מרקד ומשחק". גם מה שנאמר בדברי הימים א' (8:13), "ודוד וכל ישראל משחקים לפני האלהים בכל עוז" נראה כמקביל למה שנאמר בשמואל

הנביא לאלה להחליט לכבוד איזה אלהות הם רוקדים, (22) פרשנים אחרים סבורים, שהפסחה בפסוקים 21 ו-26 היא סמיכות מקרית, ורק בפסוק השני מתייחס הנביא למחול-הצליעה. לדעתם, מחול-הצליעה שייך לפולחן הבעל וזר לעבודת ה'. (23) מבלי להיכנס לעצם המחלוקת ברור, שהמחבר השתמש במודע בשתי צורות המלה בפסוקים הסמוכים. וכן ברור שאין מקום אחר במקרא בו מוזכר מחול-הצליעה.

צלע

משום שדבורה לפסון נטלה את רשימת 11 הפעלים הישר מו. או. אוסטרלי, היא כללה גם "צלע". אוסטרלי סבור, שצלע כפועל המורה על מחול משום שלדעתו מה שנאמר בבראשית (32:32), "ויזרה לו השמש כאשר עבר (את) בן פנואל והוא צלע על ירכו" מתייחס למחול-קודש הדומה ל"פסוח". (25)

יתכן שהיה קיים מחול שכונה צליעה, אולם למעשה לא נזכר הדבר בשום מקום. אוסטרלי גם סבור, ששם המקום "צלע" (יהושע 28:18 ושמואל ב' 14:21), אינו מתפרש כצלעה או מורד, כמקובל, אלא ייתכן שהיה מקום פולחן עתיק בו בוצע סוג זה של מחול-צליעה. (26)

יש לשים לב עד כמה שבוי עדיין מחקר המחול בתנ"ך בימינו בעבודתו החלוצית של אוסטרלי, שכיום מכבר אינה מספקת מבחינה מדעית.

מחול – ריקוד סיבובי

המונח הנפוץ ביותר במקרא לריקוד הלוא הוא מחול. וממש כשם שהמלה מיספד הורתה תחילה על הכאת החזה לאות אבל ומשמעותה התרחבה עד שהפכה למלה נרדפת לאבל, כך מחול, שמשמעותו הראשונית היתה סוג ריקוד הקשור בשמחה, קיבלה הוראה רחבה יותר של עליצות וששון. למשל באיכה (15:5) מקוננים על נצחון נבוכדנצר: "שבת משוש לבנו, נהפך לאבל מחלנו."

התפתחות סימנטית זו מריקוד לשמחה משתקפת בדברי מחבר תהילים פרק ל': "הפכת מספדי למחול."

אין זה מפתיע שמכל מונחי הריקוד במקרא דווקא מחול לבש משמעות רחבה יותר של שמחה, כי מחול היה סוג הריקוד ששימש את חגיגות הנצחון אחרי קרבות. למשל, כאשר חוזר יפתח ממלחמתו בבני-עמון נאמר (שופטים 11:34): "ויבא יפתח המצפה אל ביתו והנה בתו יוצאת לקראתו בתופים ובמחולות". וכן לאחר נצחון דוד על גלית "ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות לקראת שאול המלך בתופים בשמחה ובשלשים. ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו." (שמואל א' 18:7-6) משחקות, משמע רוקדות. הקשר בין מחולות לבין הפועל ענה (בשיר) ברור עוד יותר בשמואל א' (12:21). "יענו במחולות לאמור הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו" ושנית בשמואל א' (5:29), "הלא זה דוד אשר יענו לו במחולות."

על כן מה שנאמר בירמיהו (4:31), "מחול משחקים" אין פירושו אלא "ריקוד הרוקדים".

★ ★ ★

ברגע בו נוכל להפליג אל מעבר לקביעת המקבילות הסמנטיות בין ביטויי הריקוד העבריים לבין אלה שבשפות הקרובות, אפשר יהיה להיעזר בעדויות החזותיות המצויות באמנות הפלסטית של התקופה, לשם שיחזור המחול התנ"כי. או אז ניתן יהיה לעשות מה שעשה מוריס עמנואל ב"מחול היווני העתיק" (33). □

ב' (14:6), שעה שפסוק 5, פרק 6 בשמואל ב' אולי אינו אלא שיבוש של טקסט שהובא בצורתו הנכונה בדברי הימים א' (8:13).

במקומות אחרים אין הפועל שחק קשור במחול כלל. אולם בשמואל א' (7:18) אנו מוצאים גוון אחר של שחק. נאמר שם "ותענינה הנשים המשחקות", ואילו בשמואל ב' (12:21) "ותענינה הנשים המשחקות" מצוי "יענו במחולות".

שוויון המשמעות של שחוק ומחול אינו צריך להפתיענו, כי גם אכדית "MELULU" משמעותו ריקוד ומשחק כאחד.

BIBLIOGRAPHY

- (1) *Encyclopedia Judaica* 5:1262.
- (2) *Journal of the American Oriental Society* 94 (1974): 182, n. 24.
- (3) Ph.D. dissertation, Columbia University, 1977. The work is now being prepared for publication by the Pontifical Biblical Institute Press in the series *Studia Pohl: Series Maior*.
- (4) (Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1923).
- (5) Cf. Revised Standard Version: "Bind the festal procession with branches up to the horns of the altar!"
- (6) See Theodor H. Gaster, *Myth, Legend, and Custom in the Old Testament* (New York & Evanston: Harper & Row, 1969) p. 411.
- (7) See *ibid.*, p. 412.
- (8) Oesterley, *The Sacred Dance*, p. 194.
- (9) *Ibid.*, p. 197.
- (10) Trans. Bessie Schönberg (New York: W.W. Norton, 1937), p. 30.
- (11) For numerous examples from all over the world of dances imitative of animals see Curt Sachs, *World History of the Dance*, pp. 79–85; Beryl de Zoete and Walter Spies, *Dance and Drama in Bali* (New York & London: Harper & Brothers, 1939), pp. 25–26; Samuel Marti and Gertrude Prokosch Kurath, *Dances of Anáhuac* (Chicago: Aldine Publishing Co., 1964), pp. 94–102.
- (12) Oesterley, *The Sacred Dance*, p. 45.
- (13) Julian Morgenstern, "The Etymological History of the Three Hebrew Synonyms for 'to Dance,' HGG, HLL and KRR, and their Cultural Significance", *Journal of the American Oriental Society* 36 (1917): 321.
- (14) Francis Brown, S.R. Driver, and Charles A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (Oxford: Clarendon Press, 1952), p. 503.
- (15) *The Jewish Encyclopedia* 4:425a.
- (16) Y. Avishur, "Krk in Biblical Hebrew and in Ugaritic", *Vetus Testamentum* 26 (1976): 257–61.
- (17) See dictionaries; of G.W. Ahlstrom, Krkr and tpd", *Vetus Testamentum* 28 (1978): 100–02.
- (18) Sachs, *World History of the Dance*, pp. 37–41.
- (19) Faubion Bowers, *The Dance in India* (New York: Columbia University Press, 1953), p. 34.
- (20) C.H. Gordon, *Ugaritic Textbook* (Rome: Pontifical Biblical Institute, 1965) No. 51, col. 4, ll. 27–30.
- (21) J. Robinson, *The First Book of Kings* (Cambridge, Eng.: Cambridge University Press, 1972), p. 209.
- (22) Arnold B. Ehrlich, *Mikrá ki-Peschutô*, 3 vols. (Berlin: H. Itzkowski, 1899–1901), 2:314.
- (23) See James A. Montgomery, *The Books of Kings*, ed. Henry Snyder Gehman, *International Critical Commentary* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1951), pp. 301–10.
- (24) See Oesterley, *The Sacred Dance*, p. 44.
- (25) *Ibid.*, p. 51. So also André Caquot, "Les danses sacrées en Israël et à l'entour", in *Les danses sacrées*, ed. André Caquot, *Sources Orientales*, vol. 6 (Paris: Editions du Seuil, 1963), p. 140, n. 18.
- (26) Oesterley, *The Sacred Dance*, p. 51.
- (27) Jack M. Sasson, "The Worship of the Golden Calf", in *Orient and Occident: Essays Presented to Cyrus H. Gordon on the Occasion of his Sixty-fifth Birthday*, ed. Harry A. Hoffner, Jr., *Alter Orient und Altes Testament*, vol. 22 (Kevelaer: Butzon & Becker, 1973; Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1973), pp. 157–59.
- (28) J.S. Licht, "Mahôl", *Encyclopedia Miqra'it*, 4:790.
- (29) Sachs, *World History of the Dance*, p. 43.
- (30) Sasson, "The Worship of the Golden Calf", p. 158.
- (31) Morgenstern, "The Etymological History", pp. 321–24.
- (32) *Ibid.*, p. 324.
- (33) Trans. Harriet Jean Bealey (New York: John Lance Co., 1916; London: The Bodley Head, 1916).